

Laurent Kabila en de Banyamulenge

Over onze kennis over Centraal-Afrika

Jan Blommaert en Michael Meeuwis

Afrikanisten

De conflicten in Rwanda, Burundi en Zaïre worden in de media steeds weer uitgelegd in termen van etnische verschillen. Dat is een te simpel verhaal. Achter de 'stammenoorlogen' spelen immers ook andere elementen een rol.

Tijdens de uitzending van *Ter Zake* van 18 december 1996, die gedeeltelijk gewijd was aan de crisis in Zaïre en de terugkeer van Mobutu, vroeg de BRTN-anchorman aan een Vlaams-Zaïrees historicus: "Wat voor een figuur is die Kabila? Is dát nu de gedroomde vervanger van Mobutu of is dat een schertsfiguur?". Het antwoord van de historicus was aarzelend en luidde: "Wel ja, ik zou zeggen daar moet ik een beetje op het persoonlijk terrein gaan. Ik denk niet dat de oplossing voor Zaïre dat dat Laurent Kabila is". Zoals steeds werd het eerste, informatieve gedeelte van de vraag niet beantwoord. Niemand lijkt te weten wie Laurent Kabila eigenlijk is, de leider van wat doorgaat als de 'Banyamulenge'-rebellie. Correctie: niemand in de Vlaamse media lijkt dit te weten. Of nog preciezer: niemand in de Vlaamse media lijkt het te willen weten of het relevant genoeg te vinden om het te gebruiken in de contextualisering en verklaring van de toestand in Oost-Zaïre. In dit stuk willen wij de merkwaardige stilte rond Kabila ter discussie stellen, daarbij aanstippend hoe dit past in een breder patroon van berichtgeving en beeldvorming over de regio en over Afrika in het algemeen [1].

De grote onbekende?

In de Vlaamse berichtgeving over de crisis in Oost-Zaïre dook de naam Kabila slechts zeer laat

op. In de Franstalige en Engelstalige media was hij reeds vroeg opgevoerd als de leider en spreekbuis van de Oost-Zaïrese opstandelingen die in het verweer kwamen tegen de Zaïrese ordestrejdkrachten, tegen de terreur van de Interahamwe en andere 'Hutu' en tegen het centrale Zaïrese gezag in het algemeen. Kabila kwam elders uitvoerig aan het woord, maar niet bij ons. Waarom? Het antwoord moet gezocht worden in een vastgeroeste (en grotendeels onbewust geworden) voorkeur om alles wat conflict is in Afrika als een etnisch conflict te interpreteren. Niet Kabila als politieke leider van een intern-nationale contestatie van de dictatuur, maar de instinctieve clash tussen een 'Hutu-volk' en een 'Tutsi-volk' is het raamwerk dat men aan de situatie wil opleggen, soms tegen beter weten in. Men had Kabila niet nodig om de situatie uit te leggen: 'volken', 'etnische groepen', 'stammen' volstonden als verklarende categorieën.

Toch is Laurent Kabila lang geen onbekende. Wie de literatuur over de turbulente jaren na de onafhankelijkheid van Congo een klein beetje kent, kan hem zo identificeren. Kabila was reeds in 1964 actief als rebellenleider in Oost-Zaïre. Tevoren was hij lid van de 'Jeunesse Nationaliste Lumumbiste' in Stanleystad [2]. Hij was een van de aanvoerders van wat men nogal veralgemenend de rebellie van de 'Simba's' ging noemen –

de opstand die in november 1964 aanleiding gaf tot de bewierookte Belgische paradroppings boven Stanleystad (Kisangani) en Paulis (Isiro). Hij past in het rijtje rebellenleiders van de eerste jaren van het onafhankelijke Congo, samen met Soumaliot, Gbenye, Mulele en Mitudidi. Wanneer in april 1965 diverse rebellenbewegingen in Caïro samenkomen voor de oprichting van een 'Conseil Supérieur de la Révolution' wordt Kabila daar aangesteld tot vice-voorzitter. Hij is in goed gezelschap: de andere vice-voorzitter is Pierre Mulele en de voorzitter is Soumaliot.

Maar Kabila's biografie is nog interessanter. Een recent artikel in *New Left Review* gaat in op de grotendeels onbekende periode in het leven van Che Guevara die loopt van maart tot november 1965 [3]. In die periode heeft Che zijn aandacht op de Congo gericht. Hij wil de Congolese partizanen structureel, ideologisch en militair begeleiden. Hij belandt in het Oosten van de Congo bij Kabila en Mitudidi, en verblijft zeker van april tot eind oktober 1965 bij Kabila's troepen met wie hij een aantal guerilla-acties uitvoert. Kabila is in die periode ook goed ingewerkt in de internationale revolutionaire beweging. Zijn troepen gebruiken Chinees en Sovjet-russisch materiaal, zijn contacten strekken zich uit van Peking (Zhou Enlai), over Dar es Salaam (Nyerere en Babu) en Algiers (Ben Bella), tot Caïro (Nasser). Na Mobutu's staatsgreep van november 1965 verschansen de man en zijn radicaal-Lumumbistische partizanen zich in het bergachtig gebied aan de Zaïrese kant van het Tanganyikameer, waar ze jarenlang blijven doorwerken (niet altijd met evenveel succes) aan de politieke bewustmaking van de plaatselijke agrarische bevolking en waar ze kunnen blijven opereren buiten het bereik van Mobutu's leger. Ze richten er in 1967 de Parti Révolutionnaire Populaire (PRP) op, die tot 1974 – het ogenblik waarop Mobutu toenadering gezocht en gevonden heeft bij China en Noord-Korea – bewapend blijft worden door deze twee landen.

Eerste conclusie: Kabila komt niet uit het niets. Hij is een van de grote namen uit de geschiedenis van de Congolese rebellies van de jaren 1963-1965, en een van de weinigen die na november 1965 – zij het erg teruggetrokken –

latent aanwezig zijn gebleven. De zogenaamde 'Banyamulenge'-opstand waar we nu over horen in de Vlaamse media hoeft dan ook niet zomaar een wilde, etnische explosie te zijn. Het zou best kunnen dat het hier om een politiek en ideologisch geïnspireerde opstand gaat, uitgaande van een ingeplante partizanenbeweging die twee decennia lang teruggetrokken aanwezig is gebleven en die het juiste moment (de verzwakking van het centrale gezag omwille van de politieke twisten sinds april 1990, Mobutu's ziekte, etc.) heeft zien aankomen om opnieuw in actie te treden. De PRP bestaat niet meer, maar Kabila heeft zijn politiek-militaire beweging nu herdoopt tot 'Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo-Zaïre', en een Franstalige krant meldde enkele weken terug dat die zelfs een politieke vertegenwoordiging heeft in België. In onze media komen we niets te weten over de continuïteit tussen de opstanden in de jaren zestig en de huidige. In plaats hiervan domineert het beeld van een geïsoleerde, historisch-toevallige en al bij al chaotische opstand, die louter etnisch van aard is en – in die zin – het product is van een 'inval' van Rwanda en Uganda (die moeten doorgaan als 'Tutsi-landen') in Zaïre.

Kabila's rebellenbeweging en partij is van linkse signatuur. De hele pedigree van Kabila wijst in de richting van een uitgesproken anti-imperialistische opstelling. In de jaren zestig wordt die gearticuleerd in aanvallen tegen de neokolonialistische interventies in de Congo (waarover het recente boek van Ludo De Witte ons heel wat materiaal levert) [4]. In de huidige crisis zien we eveneens dat Kabila zich heftig kant tegen een buitenlandse militaire interventie en tegen de aanwezigheid van internationale hulporganisaties op het terrein. Maar van belang is dat de Conseil Supérieur de la Révolution waarvan Kabila vice-voorzitter was, zich destijds uitdrukkelijk opstelde als een anti-tribalistische, anti-etnische en anti-regionalistische beweging. Dit is overigens (in tegenstelling tot wat de populaire historiografie over de vroege jaren van de Congo beweert) [5] een constante in de politieke lijn van de rebellenbewegingen in het zuidwesten (Mulele) en het noordoosten (Sou-

maliot-Gbenye-Kabila), en is deel van de erfenis van Lumumba. Kabila moet men dus situeren in de a-etnische, links-nationalistische traditie binnen het bonte spectrum van de postkoloniale Congolees-Zaïrese politiek. Dit laatste is van belang: in plaats van als een internationaal (Rwanda dat Zaïre binnenvalt) en interetnisch (Hutu tegen Tutsi) conflict, kan men de opstand even goed zien als een intern-nationaal conflict, dat het centrale gezag tegenover een links-nationalistische rebellie plaatst in een concurrentiestrijd om de macht. Het gaat niet over Hutu en Tutsi, maar over het regime in Kinshasa. Ook deze intern politieke verklaring geniet geen populariteit in onze media. Met gaat een heel eind mee met de eis van Mobutu en Kengo tot herstel van de integriteit van het Zaïrese grondgebied (zie ook verder) die geschonden zou zijn door de Rwandezen (en Ugandezen) – die dan kennelijk 'verteenwoordigd' worden door Kabila.

De Banyamulenge

De afwezigheid van Kabila in onze berichtgeving staat in contrast met de prominente aanwezigheid van verwijzingen naar 'de Banyamulenge': een groep Tutsi uit Oost-Zaïre, die volgens de berichtgeving op aanstoken en met behulp van het nieuwe (linkse) Tutsi-regime in Kigali de opstand in Oost-Zaïre heeft in gang gezet.

De Banyamulenge zijn een handig motief geworden in de berichtgeving. Zij zijn de sleutel tot (a) de etnicisering en (b) de internationalisering in de weergave van de crisis in onze media. Zij zijn volgens onze media Tutsi die zich tegen de Hutu-vluchtelingen keren. Waarom? Blijkbaar gewoon omdat Tutsi en Hutu elkaar haten, of omdat verschillende etnische groepen die op het zelfde grondgebied leven sowieso vroeg of laat in confrontatie moeten treden (cf. België). Zo wordt een Oost-Zaïrese replica van het Rwandese conflict geschapen, wat makkelijk te begrijpen is in termen van de bestaande categorietjes en verklaringen. De Banyamulenge zouden tevens verlengstukken zijn van Paul Kagame's regime in Kigali en Museveni's regime in Kampala, en dienen zo de geopolitieke droom van deze twee heren om in Oost-Afrika een 'Groot Tutsirijk' uit te bouwen.

Het wordt tijd dat men die vastgeroeste categorietjes en verklaringen eens dieper uitspit. Ten eerste: niet alle Tutsi zijn noodzakelijk Rwandezen. In Zaïre bestaan sinds lang de 'Banyarwanda': een etnische groep – aanwezig van vóór 1885 – die net zoals de Luba, de Kongo, de Yaka, enzovoort, een van de vele etnische groepen is die het land rijk is. Lang was deze groep van "Banyarwanda" de relevante categorie: de categorieën Hutu en Tutsi bestonden daarbinnen zelfs niet als subidentiteiten [6]. Tot in 1959 Rwandese Tutsi hun land moesten ontvluchten – richting Zaïre (maar ook Uganda, Tanzania, e.a.) – omwille van een nieuw regime gedomineerd door Hutu. Hun vestiging in Zaïre heeft daar sinds de jaren zestig binnen de Banyarwanda een geleidelijk bewustzijn van Hutu-Tutsi-identiteiten bewerkstelligd, en na verloop van tijd (zeker niet voor '70) kwam voor de Zaïrese Tutsi – en dan weer niet voor alle – de term Banyamulenge in gebruik. Komt daarbovenop het Hutu-Tutsi-conflict in Rwanda en Burundi van de jaren '90, waardoor de Hutu-Tutsi-tegenstelling zowel binnen de Zaïrese Banyarwanda als met betrekking tot de Tutsi ingeweken in 1959 nog een duw mee krijgt. Er waren daarbij Rwandese Tutsi die het conflict en Interahamwe-geweld van hun land ontvluchtten, zich op Zaïrees grondgebied gingen schuilhouden en zich voor een deel, maar zeker niet volledig, vermengden met de Rwandese Tutsi van 1959 en met de ontstane Tutsi-groep binnen de Banyarwanda. Later, na de machtsovername van het FPR in Kigali, waren er de Hutu-vluchtelingenkampen, gecontroleerd door de Interahamwe en andere Rwandezen van het omver geworpen Habyarimana-regime (o.a. de militairen van diens FAR-leger), die met de steun van het Zaïrese leger alles wat Tutsi is in het Oosten van Zaïre (de Tutsi binnen de oude Banyarwanda, de ingeweken Tutsi van 1959, de ingeweken Tutsi van de jaren '90) wisten te tiranniseren, voornamelijk in het Masisi-gebied.

Ten tweede: het zogeheten 'Tutsi-regime' (eigenlijk gewoon het FPR) in Kigali telt meer 'Hutu' dan 'Tutsi' [7]. De president is bijvoorbeeld een Hutu. Dit verklaart men weg door deze multi-etniciteit als een schimmenspel voor

te stellen. "Juist, er zijn ook Hutu in de regering, maar Kagame – een Tutsi – is 'de sterke man', en bovendien is dit alles toch maar propaganda om een Tutsi-regime aanvaardbaar te maken voor de buitenwereld." Dit is even plausibel als beweren dat de Belgische politiek een strijd is tussen een 'West-Vlamingen-regime' (Vande Lanotte, Dehaene, Derycke, De Clerck) en een 'Oost-Vlamingen-rebellie' (Verhofstadt, De Croo), en de Belgische politiek te beschouwen tegen de achtergrond van een groot West-Vlaams, etnisch complot. Waar is dan de politieke dimensie? Door het conflict in Rwanda voor te stellen als een conflict tussen Tutsi en Hutu, veel eerder dan tussen het FPR-regime en de voorstanders van het oude Habyarimana-regime, ontdoet men de regering in Kigali inderdaad van zijn politiek-ideologische lading. Kagame en de zijnen behoren tot het linkse kamp, en staan bovendien een geopolitieke alliantie met de Engelstalige wereld voor. Zij dreigen het gebied van de Grote Meren weg te rukken uit de rooms-katholieke en/of Franse oriëntatie waarin het tot nu toe stevig verankerd zat. (En dat men hierbij mikt op het verwerven van een groter deel van de economische koek – en in het bijzonder de opbrengsten van het diamant- en goudeldorado – is niet onwaarschijnlijk [8]. Dit alles is zuivere, 'harde' politiek, maar wordt effectief geneutraliseerd door het hele spel te reduceren tot 'Tutsi' die de 'Hutu' een etnisch rijk willen opdringen.

Ten derde: het wordt nog gekker wanneer men Museveni hierbij gaat betrekken. Museveni is een Muhima. Het is misschien zo dat die etnische groep, net als de Tutsi, historisch een deel was van het 'Kitara-rijk' (ook bekend als het 'Bunyoro koninkrijk'), dat in de 15de eeuw het Grote-Meren-gebied overheerste. Belangrijker is dat Museveni zich in eigen land terdege manifesteert als een etnisch pluralist, die van alles kan verdacht worden behalve van etnisch favoritisme [9]. Museveni wil internationaal heus geen strategie uitwerken die hij in eigen land bestrijdt. Bovendien werkt Museveni als een uitgesproken linkse politicus, en kan hij op dit punt overtuigende adelsbrieven voorleggen. In de jaren '70 was Museveni de ultra-linkse studentenleider van de Universiteit van Dar es Salaam (Tanzania), en

lid van een kleine groep intellectuelen die regelmatig bij Nyerere op de koffie kwam voor politieke discussies over socialistische orthodoxie. Een van de leden van die groep herinnert zich hoe Nyerere daar gedwongen werd tot een grondige exegese van de werken van Lenin [10]. De linkse connectie tussen Museveni en het regime in Kigali is ongetwijfeld belangrijker dan de etnische, en het is ook die linkse connectie die de band met Kabila verklaart.

Maar Museveni wordt al te vaak voorgesteld als de man die de rebellen die nu actief zijn in Zaïre, heeft opgeleid om samen met Kagame zijn groot Tutsi-plan uit te voeren. De kennis van onze Vlaamse journalisten over de interne Ugandese politiek is daarbij bedroevend, ofwel – zoals we hoger aangaven – vinden ze die politiek gewoon niet relevant voor wat er omgaat in het oorlogsgebied. Als Museveni's leger half november 1996 even het Noord-Oosten van Zaïre aandoet, dan is dit voor onze journalisten al te dadelijk herkenbaar als Museveni's steun aan de 'Tutsi-rebellen' in Zaïre, en dus aan de Rwandese inval. In *Knack* van 4 december schrijft Dirk Draulans: "Dat ook de Ugandese regering alert is [in het Grote-Meren-conflict], bewijzen de [Museveni's] reacties van vorig weekeinde op aanvallen van zogenaamde Ugandese rebellen die zich in Noord-Zaïre schuilhouden". In *Knack* van 11 december lezen we: "Het Ugandese leger heeft dorpen op Zaïrees grondgebied veroverd. Het zou daarmee reageren op aanvallen van Zaïrese (sic!) rebellen". Doen onze *self-declared* Zaïre-kenners – en Vlaanderen heeft er nogal wat – dan niet aan research? Nochtans zijn een klik op de Internetknop (waar dagelijks vele Ugandese newsletters op te vinden zijn), een gesprek met Ugandese intellectuelen in België of een blik in Franse en Engelse kranten voldoende om te weten dat Museveni in eigen land al jaren belaagd wordt, niet alleen door het Lord's Resistance Army (LRA) van Joseph Kony in het noorden van zijn land, maar ook door het ADF (Allied Democratic Forces), een Islam-fundamentalistische rebellenbeweging, in het zuidwesten. Het ADF heeft sinds lang stellingen in het gebied rond Bunia in Noord-Oost-Zaïre, net over de Ugandese grens. Museveni is in 1996 aan een

tegenoffensief begonnen tegen ál de opstanden in zijn land, niet alleen het LRA maar ook het ADF, het NALU (National Army for the Liberation of Uganda) en andere, en zijn Zaïrese raids van half november passen in dit kader. Een bewijs is nog dat toen de ADF-rebellen zich na deze *raids* probeerden te verschansen in het Ruwenzorigebied op Ugandees grondgebied, het voor Museveni niet afgelopen was, maar hij ook die stellingen aangevallen heeft (en wel op 25 december '96). Tot vandaag gaat het Museveni om het uitschakelen van alle destabiliserende elementen die zijn land kent. Hoewel de ADF-rebellen sinds lang een reële dreiging zijn, moet Draulans ze "zogenaamd" noemen, omdat dat beter past in zijn raamwerk van een Museveni-Kagame Tutsi-inval in Zaïre. (Het tweede citaat is nog belachelijker om op in te gaan: er zijn nooit Zaïrese rebellen geweest die aanvallen hebben uitgevoerd op Uganda, maar wel Ugandese ADF-rebellen gelegerd in Zaïre.)

De integriteit van het Zaïrese grondgebied

Zoals we juist hebben aangetoond: gegeven de Hutu-Tutsi-etnicisering van het conflict was een van de eerste patronen in de berichtgeving over de crisis het aanstippen van de internationale dimensie ervan. Het ging hier om een Rwandese invasie in Zaïre. Deze verklaring leidde tot een reeks vormen van mobilisatie: in Kinshasa werden de huizen van Rwandezen (zowel Hutu als Tutsi!) en Banyarwanda geplunderd, in Brussel kwamen Zaïrese studenten op straat om zich te beklagen op het 'misbruik van gastvrijheid' vanwege de Rwandezen en Banyarwanda. Kengo kon met een vastbesloten trek om de mond verklaren dat Zaïre koste wat het kost de integriteit van haar grondgebied zou herstellen. Internationale medespelers knikten aarzelend en begonnen plannen te maken voor een militaire (humanitaire) interventie. En Mobutu kon bij zijn terugkeer met tremolo's in de stem en tranen in de ogen wijzen op de lafheid van de vijand die hem wou treffen in zijn meest dierbare goed: de integriteit en de eer van Zaïre, waarvoor Mobutu zijn leven had geofferd.

De integriteit van het Zaïrese grondgebied is een fictie in zoverre men aan het begrip een

aantal connotaties van effectieve controle en machtsuitoefening koppelt. En het is al lang een fictie. Zaïre heeft in vele opzichten al een tijdje geleden opgehouden te bestaan als staat. Er is geen effectieve grenscontrole, geen efficiënte administratie, geen economische en monetaire sturing. Bepaalde gebieden zijn in de praktijk zo goed als autonoom, hetzij onder controle van gouverneurs, hetzij onder lokale militaire leiders, of onder machtige industriële potentaten (zoals bijvoorbeeld in de diamantrijke Kasai). Het is niet zo dat Mobutu als een hen heeft gewaakt over de interne samenhang van Zaïre; integendeel: het moet nu duidelijk zijn dat Mobutu de destabilisering en verrotting van de situatie in Oost-Zaïre veeleer in de hand heeft gewerkt dan vermeden. Velen zouden dus moeten weten dat ze dit valse argument van Mobutu niet kunnen overnemen.

Maar de idee van een eenheid in Zaïre is zeer krachtig en duikt overal op. Ten eerste activeert zij het model van de natie-staat, een hechte gemeenschap van lotsverbonden burgers binnen een soeverein grondgebied. De Vlaams-Zaïrese historicus die bij het begin werd vermeld kon voortdurend spreken over 'het Zaïrese volk' dat zich zo-of-zo voelt en zo-of-zo denkt; de BRTN kon aankondigen dat Mobutu bij zijn terugkeer 'enthoesiast onthaald was door de Zaïrezen'; Herman De Croo kon op *De Zevende Dag* voortdurend melding maken van 'de mensen daar'. Welk volk? Welke Zaïrezen? Welke mensen daar? De familieleden van de historicus? De gemobiliseerde militanten van de MPR? De geldelite? Wie spreekt in het gedesintegreerde Zaïre waarlijk in naam des volks? Wie durft er hier, met enige kans op geloofwaardigheid, de Zaïrese stem des volks weergeven? Op grond van welke gegevens kan men aanspraak maken op kennis van de Zaïrese publieke opinie? Het lijkt er sterk op dat we nog steeds niet bevrijd zijn van die onscrupuleuze en paternalistische usurpatie van 'wat de zwarten denken' die ook het koloniale discours kenmerkte.

Ten tweede: wanneer men op dit ogenblik belang hecht aan het argument van integriteit van het grondgebied en dit verheft tot centraal element in de probleemformulering, dan knipt

men van het huidige conflict een enorm pak context weg. Er is een historische context van allerhande opstanden en militaire of paramilitaire reacties tegen die opstanden, van een politiek gesproken allesbehalve 'eengemaakte' staat, van een actieve dissidentie in de diaspora en in Zaïre zelf, van een reeks economische evoluties en internationale (intra-Afrikaanse zowel als andere) verhoudingen, van een evolutie in de politiek van Mobutu, enzovoort. De huidige crisis kan niet zomaar gereduceerd worden tot een synchroon, etnisch en haast toevallig verschijnsel dat men geïsoleerd kan benaderen. Het gebrek aan contextualisering laat toe dat een zo wankel argument als datgene wat thans door Mobutu en de zijnen wordt gebruikt ongehinderd kan passereren, en dat de hele kwestie kan gereduceerd worden tot een klein, eenvoudig voorval, wat simpele principes van internationaal recht, enzovoort. Maar wat zien we: de contextualisering van het huidige conflict verloopt in hoofdzaak op basis van de Rwandese, niet de Zaïrese achtergrond. De evenementen in Goma, Bukavu en elders worden geplaatst tegen de achtergrond van de Rwandese genocide en haar uitlopers, zodat Zaïre en Mobutu zichzelf als een slachtoffer kunnen identificeren: het arme slagveld waarop anderen hun vetes komen uitvechten. Het heeft met ander woorden een enorm effect op de manier waarop de berichtgeving wordt geformuleerd en gemodelleerd, op welke rollen er aan de betrokken partijen toegeschreven worden, en welke a-priori evaluaties er aan die rollen worden gehecht (de goede versus de slechte).

Het patroon van de berichtgeving

Hoe past dit alles nu in een ruimer patroon van berichtgeving over Afrika? Een aantal punten zijn al aangestipt, en het zijn constanten in de berichtgeving, niet enkel over Zaïre, Rwanda of Burundi, maar ook over andere gebieden in Afrika.

De eerste constante is de etnicisering van politieke en sociale conflicten. Het politieke proces – Kabila's intern politieke strijd tegen het centrale gezag – wordt teruggevoerd op etnische tegenstellingen, en de etnische basis van de politiek wordt zo geschetst als hét kenmer-

kende element van Afrikaanse staten. In de berichtgeving over Oost-Zaïre was de etnicisering van het conflict in een Hutu-Tutsi-tegenstelling de eerste beweging in de weergave en de analyse van het conflict. Kabila's opstand werd (en wordt nog) een 'Banyamulenge-rebellie' genoemd – Kabila's naam noch die van zijn partij (Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo-Zaïre) kwam er aan te pas: het waren Tutsi die slaags raakten met de Hutu (de vluchtelingen in de kampen), en de internationale dimensie was vlot te schetsen als een Tutsi-complot dat zich uitstreckte van Rwanda, Burundi en Uganda naar Zaïre. Wat het Zaïrese leger daar tussen liep te doen was onduidelijk, temeer aangezien inwoners uit de streek kennelijk niet ontevreden waren met het feit dat de Zaïrese troepen (bewakers van de 'territoriale integriteit', maar in werkelijkheid notoire plundeers) door Kabila's troepen verdreven werden. Het kwam bij niemand op dat als het Zaïrese leger de kant had gekozen van de oude FAR-troepen en anderen, dit eenvoudigweg een verlengde was van Mobutu's voormalige steun aan het Habyarimana-regime. Met andere woorden, de Zaïrese troepen hadden om eenvoudig internationaal-politieke redenen partij gekozen, niet in een conflict tussen etnische groepen (Hutu en Tutsi), maar in een conflict tussen regimes, namelijk tussen de gevluchten van het Habyarimana-regime en het nieuw geïnstalleerde FPR-regime. Even onverklaarbaar vond men het feit dat van zodra de rebellen de Hutu-milities uit de kampen hadden verdreven, duizenden 'Hutu'-vluchtelingen terugkeerden naar het (zogezegd door Kagame's door 'Tutsi' gedomineerde) thuisland [11]. Op dit moment – het moment van de terugkeer van stromen vluchtelingen – verschoof de structuur van de berichtgeving lichtjes. De term 'Banyamulenge' werd minder gebruikt en vervangen door de meer algemene termen 'rebellen' of 'opstandelingen'. Op dat ogenblik kreeg zelfs de naam van Kabila wat prominentie (al werd de naam van zijn beweging nog steeds niet vermeld). Het conflict was wat gedelokaliseerd: het kon niet langer beschreven worden als een lokale knokpartij tussen de 'Hutu' in de kampen en de 'Tutsi' van de Banyamulenge.

Het is ook op dat moment dat Rwanda en Uganda even uit het blikveld verdwijnen, en de nadruk veel sterker komt te liggen op de gebeurtenissen in Kinshasa (Mobutu's ziekte, de interventies van Kengo, verzoening met Tshisekedi).

Maar zelfs op dat moment krijgen we nog geen 'normale' berichtgeving. Van zodra Kinshasa meer en meer onder het voetlicht komt, duikt een tweede constante op: traditionalisering. Men houdt voet bij stuk dat in Afrika de politiek niet werkt met de rationele principes van hier, maar wel met 'tradities' van chefschap, overleg en conflict-oplossing. Het is tegen die achtergrond dat krantenkoppen opduiken als 'De ouderlingen verzamelen zich rond de chef' (over de toenadering tussen Mobutu en Tshisekedi) of uitspraken zoals 'op het luipaardvel is slechts plaats voor één chef' en 'oorlogvoering in Afrika en vooral in Centraal-Afrika wordt op een zeer psychologische manier gevoerd' (van de Vlaams-Zairese historicus) [12]. Wat er hier gebeurt is het wegtrekken van de Afrikaanse politiek uit de begrippenkaders en verklaringsmodellen die geëigend zijn voor de Westerse politiek. Afrikaanse politiek mag men kennelijk niet beschouwen als 'gewone' politiek, het heeft altijd iets extra's, namelijk een input van traditionele cultuur. Niemand heeft er ooit aan gedacht de Belgische of Europese politiek te verklaren door te verwijzen naar de Kelten, de Menapiërs, de Eburonen of de Atuutukken; voor Afrika moet dat wel.

Etnicisering en traditionalisering passen allebei binnen hetzelfde patroon: het patroon van abnormalisering. De Afrikaanse politiek (en daarvoor ook de Afrikaanse samenleving) wordt abnormaal gemaakt, voorgesteld als volstrekt afwijkend van alles wat ons bekend is, en zo ook niet te beoordelen met dezelfde maatstaven als de onze. Op die abnormalisering is een hele literatuur gevestigd, van Walter Geerts' *Binza 10* (1970) tot en met Manu Ruys' *25 jaar Congo-Zaire* (1985). Ze gaat er telkens van uit dat een dictatoriaal en corrupt systeem zoals dat van Mobutu misschien wel slecht zou zijn voor ons, Europeanen, maar dat het wel aangepast is aan de lokale zeden en gewoonten. Mobutu is geen president, hij is een 'traditionele chef'. Waarom vergelijken onze analisten Jean-Luc Dehaene

niet met het stamhoofd van de Nerviërs dat zijn hertengeweï opzet, maar Afrikaanse leiders wel met traditionele chefs die op hun luipaardvel zitten? Omdat Mobutu dat zelf doet? Waar is dan de kritiek? Uit de talloze argumenten die tegen die abnormaliserende visie kunnen aangevoerd worden selecteren we er slechts één: zijn de democratische Afrikaanse staatslieden, wiens beleid wel degelijk een parlementaire democratie, een meerpartijenstelsel en vrije verkiezingen inhoudt (Mandela, Kaunda, ...), dan zo on-Afrikaans?

Een grote zwakte is dat de beschikbare, en al bij al makkelijk toegankelijke informatie over die dingen nauwelijks aangewend wordt. Kabila is reeds te identificeren op basis van wijdverspreide literatuur (zie de eerder vermelde verwijzingen). Andere kranten (Franse, Engelse, Amerikaanse, maar ook Franstalig-Belgische) schijnen wél in staat om ons van in het begin te wijzen op de persoon en achtergrond van Kabila, op de toedracht van de Ugandese rebellies en Museveni's interne problemen, etc. De versie waarin het conflict wordt geassocieerd met Kabila's beweging circuleerde trouwens al maanden geleden in het milieu van de Zairezen en dat van de Ugandezers in België en elders. Goeie analyses van de zogeheten 'etnische' tegenstellingen in Rwanda en Burundi, die aantonen dat beide begrippen Hutu en Tutsi teruggaan op een sociale stratificatie binnen één en dezelfde maatschappij, waardoor, om het eenvoudig te stellen, een rijke Hutu tot Tutsi kon gepromoveerd worden en een arme Tutsi gedegradeerd kon worden tot Hutu, circuleren eveneens op ruime schaal [13]. In andere woorden, men moet geen grote expedities ondernemen om aan de gegevens te komen. Het is opvallend hoezeer de Vlaamse media (kranten zowel als radio en TV) hun Franstalige en buitenlandse collega's achterna hinken. Zo is het mogelijk dat op 18 december 1996, maanden na het uitbreken van de crisis, de anchorman van hét duidingsmagazine in Vlaanderen nog steeds moet vragen: 'Wat voor een figuur is die Kabila?' – een licht gênante toestand in een land dat zich om de haverklap beroept op zijn grote terreinkennis van Centraal-Afrika en op zijn bijzondere relatie met de voormalige koloniale gebieden.

Noten

- [1] Eind december verschijnt van de hand van de werkgroep rond Prof. Reyntjens (RUCA) het rapport *Conflits au Kivu*. Op het ogenblik waarop wij dit artikel afwerken en verzenden naar de uitgever (5 januari 1997) heeft dit rapport ons nog niet bereikt.
- [2] Ludo Martens, *Pierre Mulele*, p. 308, Berchem, EPO, 1985. Zie nog over Kabila: Colette Braeckman, *De Dinosaurius*, p. 279, Berchem, EPO, 1992 en Jan Stoof, *Het Verzet tegen Mobutu*, p. 26, Rotterdam, Ordeman, 1977.
- [3] Richard Gott, Che Guevara and the Congo. In: *New Left Review* 220 (November/December 1996), pp. 3-35.
- [4] Ludo De Witte, *Crisis in Congo*. Leuven, Van Halewyck, 1996.
- [5] Zie bijvoorbeeld Valeer Van Kerkhove en Fons Robberechts, *Simba's en Para's in Stan*, pp. 16-20, Hasselt: Heideiland, 1965; Walter Geerts, *Binza 10*, pp. 184-185, Gent, Story, 1970. Beide werken blinken overigens uit in hun nadruk op het ongeordende en niet-ideologische karakter van de Simba-opstand.
- [6] De leidinggevende etnografische kaarten van Zaïre maken helemaal geen melding van 'stammen' met de namen 'Hutu' of 'Tutsi', maar wel van de 'Banyarwanda' (o.a., Jan Vansina, *Introduction à l'Ethnographie du Congo*, Brussel, Editions Universitaires du Congo, 1965 en Théophile Obenga, *Le Zaïre, Civilisations Traditionnelles et Cultures Modernes*, Paris, Présence Africaine, 1977).
- [7] Net zoals het ANC meer Zulu dan andere bevolkingsgroepen onder zijn leden telt. Dit weerhield er onze media niet van het geweld tussen Inkhata- en ANC-volgelingen in de aanloop naar de politieke aardverschuiving in Zuid-Afrika te bestempelen als 'etnisch' geweld (een categorie die dan weer niet opging voor blank-zwart geweld).
- [8] Het was ook op het moment van de heroriëntatie van de regio naar een Anglofoon blok dat Nyerere zijn oude idee van een (economisch en politiek leefbare) Oost-Afrikaanse Unie van onder het stof haalde.
- [9] Typerend is dat Museveni onlangs aan taalkundigen de opdracht gaf om eindelijk de hele etnolinguïstische situatie in Uganda in kaart te brengen, met het oog op het invoeren van de lokale talen in het onderwijs. Museveni is degene die etnolinguïstisch pluralisme introduceert in Uganda, na een lange traditie van drie dominante talen: Engels, Luganda en Swahili. Zie Ruth Mukama en Oswald Ndolere, *Nationality and languages in Uganda: Complementarity or conflict?* Paper presented at the LICCA Regional Seminar, Dar es Salaam, September 1996.
- [10] Haroub Othman (University of Dar es Salaam), persoonlijke mededeling, april 1996.
- [11] Waarbij men zich ook de vraag kan stellen, zoals een rebellen-generaal deed in een uitzending van 'De Wereld volgens Drummer', hoe het kwam dat de internationale organisaties twee jaar vruchteloos probeerden om de vluchtelingen te laten terugkeren, terwijl de rebellen dit in enkele weken voor mekaar kregen.
- [12] Wat dit laatste betreft: de psychologische dimensie van de machete-genocide van 1994 ontgaat ons.
- [13] Zie bijvoorbeeld Joseph Gahama & Augustin Mvuyekure, *Jeu ethnique, idéologie missionnaire et politique coloniale: Le cas du Burundi*. In: Jean-Pierre Chrétien & Gérard Prunier (red.), *Les Ethnies ont Une Histoire*, Paris: Karthala, 1989, pp. 303-324.